

Nikolaj Lunøe

PSYKOPATI-DIAGNOSEN

Specifik mekanisme, normal kvantitativ variation og “biased sampling”

Version 5 af 31 • XII • 2008

PSYKOPATI-forskningen arbejder i disse år med to mulige årsagsforklaringer: En kvalitativ og en kvantitativ.

Den kvalitative antager, at årsagen må søges i en specifik mekanisme, der f.eks. kunne være fraværet af evnen til at føle ubehag (skam) i forbindelse med handlinger af en type, som en given kultur betegner som "umoralske."¹

Den kvantitative hypotese foreslår derimod, at den egenskab, vi kalder psykopati, måske blot består i et interval, der befinder sig ved den ene pol på en af de variable, som statistiske undersøgelser tyder på kan sammenfatte en stor part af den del af vore personlighedsforskelle, der kun i begrænset omfang kan modificeres af opdragelse, socialisering osv.²

Hvis den første hypotese er rigtig, er det nærliggende at forestille sig, at den måde, hvorpå psykopaten oplever verden, kan kobles til en bestemt lokalisation i hjernen, og at dette særpræg så igen er forårsaget af en bestemt gen-variant (på samme måde som f.eks. albinisme). Hvis den sidste formodning er rigtig, behøver psykopati derimod ikke nogen særskilt forklaring, idet årsagen må søges i de (poly-genetiske) faktorer, som skaber den normale variation i befolkningen som helhed.

Der foreligger imidlertid også den mulighed, at de diagnostiske kriterier, vi i øjeblikket anvender, består i en uskøn blanding af både genuine symptomer (der kan henføres til en specifik mekanisme) og pseudo-symptomer, der i realiteten blot er udtryk for, at den diagnosticerede person tillige befinder sig et bestemt sted på en skala for normal personlighedsmæssig variation.

Arbejdet med at afklare hvilken af disse to forklaringer, der bedst passer med de symptomer, vi mener at kunne iagttage, vanskeliggøres imidlertid af, at de nuværende diagnostiske kendetegn primært er hentet fra studier af mennesker, der er idømt lange fængselsstraffe (og sekundært personer, der har været indlagt på psykiatriske hospitalsafdelinger) — mens personer fra andre sociale systemer kun er blevet inddraget i meget begrænset omfang. Risikoen for, at vores nuværende psykopati-forståelse hviler på en såkaldt "biased sampling," dvs. på et ikke-repræsentativt udsnit af den samlede population af psykopater, er derfor betydelig.

Den ideelle diagnose er et begreb, der formår at forbinde tre forskellige ting. Nemlig: (i) En gruppe iagttagelige kendetegn med (ii) en årsagsforklaring og (iii) en eller flere handlemuligheder (f.eks. i form af hjælp). Dette gælder både de diagnoser, vi kender fra lægevidenskab og psykologi, og diagnoser i bred almindelighed.

Stiller vi en forkert diagnose, er der derfor risiko for, at vi griber til former for handling, som enten skaber vanskeligheder, hvor der førhen ingen var, eller som gør ondt værre (f.eks. i form af såkaldt "iatrogene" symptomer). Dette gælder også den diagnose, vi til daglig omtaler som "psykopati." De problemer, som denne egenskab forårsager, forværres nemlig altid af de tiltag, vi i alle andre tilfælde ellers anser for nyttige og hjælpsomme (som f.eks. øget gensidig forståelse, mediation eller mægling, osv.).

Men ovennævnte tre-lede diagnostiske ideal er et, som vi ofte kun langsomt kan arbejde os frem til. Hvor årsags-mekanismer er ukendte, må vore diagnoser nøjes med at fungere som fælles-betegnelser for nogle kendetegn, som vi mener at have set er tilbøjelige til at optræde samtidigt. Historisk har iagttagelsen af, at symptomer grupperer sig i syndromer, været udgangspunktet for jagten på årsager — men ikke sjældent har man (gennem "trial & error" eller rene tilfældigheder) fundet

¹ Beskrivelser af mulige kvalitative mekanismer kan f.eks. findes i: J. Blair, D. Mitchell & K. Blair, *The Psychopath: Emotion and the Brain*. Oxford 2005: Blackwell (ISBN 0-631-23335-0), og i Kent A. Kiehl, "A cognitive neuroscience perspective on psychopathy: Evidence for paralimbic system dysfunction." *Psychiatry Research*, vol. 142 (2006), pp. 107-128.

² En beskrivelse af de psykopatiske symptomers sammenfald med den ekstreme på en skala for normal personlighedsmæssig varians kan f.eks. findes i D. R. Lynam, "Psychopathy from the perspective of the five-factor model of personality," P. T. Costa, Jr. & T. A. Widiger (eds.), *Personality Disorders and the Five-Factor Model of Personality*. Second edition. Washington DC 2005: American Psychological Association (ISBN 1-55798-826-9).

virksomme handlemuligheder før indkredsningen af centrale årsager, og de første har så kunnet understøtte udforskningen af de sidste.³

Når først en årsag var fundet, har kendskabet til denne imidlertid ofte medført, at nye kende-tegn blev indlemmet på listen over diagnostiske kriterier, mens andre blev sorteret fra. Udforskningen af årsager og symptomer påvirker med andre ord gensidigt hinanden i noget, der ligner en "hermeneutisk cirkel." Delene kan kun forstås i lyset af helheden, men en forståelse af helheden forudsætter kendskab til delene, og til deres tilbliven og samspil.

I DET amerikanske diagnose-system (som forvaltes af psykiaternes egen faglige sammenslutning og altså ikke af en offentlig myndighed) blev kategorien "psykopati" helt afskaffet fra og med lanceringen af den udgave, der kaldtes DSM-III (dvs. i 1983).

I stedet indførte man to andre kategorier: Den ene, "anti-social personligheds-forstyrrelse" er nærmest en ren sociologisk størrelse, og kan anvendes om mindst dobbelt så mange mennesker som psykopati-diagnosen. Denne nye kategori kan bedst beskrives ved at sige, at har man de kendetegn, den opremses som kriterier, så har man også en betydeligt forøget risiko for at ende i et fængsel.

Den anden ("narcissistisk personligheds-forstyrrelse") anvendes indtil videre ikke udenfor USA, og omfatter mindst et ufravigeligt kendetegn, som dels er relativt sjældent, dels ikke specielt karakteristisk for psykopati: Nemlig en tilbøjelighed til at underholde omgivelserne med en monoton form for selvfred selvros, som disse finder kedsommelig (hvor de ved psykopati typisk vil blive "revet med").

Nogle år senere blev betegnelsen psykopati også på WHO's diagnose-liste ICD (som ligger til grund for den, vi benytter her til lands) erstattet af udtrykket "dissocial personlighedsforstyrrelse." Selve indholdet af denne kategori (de symptomer, som definerer den) blev imidlertid ikke ændret, kun expliciteret og præciseret. (Vejledningen nævner 6 mulige kendetegn, hvoraf 3 skal være til stede, før diagnosen må stilles.) Der er mao. tale om en ændring af samme slags, som da betegnelsen "evnesvag" blev erstattet af "udviklingshæmmet." Reglerne for brugen af ordet (dets denotation) er uændrede, men man har forsøgt at ændre den aura (konnotation), der knytter sig til det.

Hvor ændringen i det amerikanske system var begrebslig og principiel, var WHO's altså kun kosmetisk. Alligevel er der noget fælles ved begge de nye navne: De signalerer nemlig, at man indtil videre har suspenderet ambitionen om at finde frem til en indvendig, psykologisk forståelse, og i stedet har besluttet at lade sig nøje med ydre, sociologiske kendetegn.

Det nye navn har ikke rigtigt slået an, og en udbredt uvilje mod at opgive en psykologisk forståelse er formentlig forklaringen på, at de fleste fagfolk stadig foretrækker den gamle betegnelse, både i daglig tale og ifm. forskningsprojekter: I løbet af de sidste 10 år er der publiceret mange flere gode bøger og artikler, hvor ordet psykopati indgår i titlen, end der gjorde før denne glose forsvandt fra de diagnostiske lister.

Ordret betyder psykopati noget i retning af "lidende sjæl." En betegnelse, der set fra et etymologisk synspunkt næppe kan kaldes krænkende, men hvis oprindelige betydning selvfølgelig heller ikke er særlig præcis: Det tilsvarende ord "psykopatologi" er jo vores fællesbetegnelse for alle psykiske lidelser. Dette er imidlertid et skin-problem: Dagligsproget er fuldt af ord, hvis betydning ikke længere er den ordrette eller oprindelige. (Kalder vi en person for "varm," vil de fleste umiddelbart være klar over, at det næppe er kropstemperaturen, vi hentyder til.) Semantik vinder over etymologi, og det er næppe urimeligt.

DET mest brugte diagnostiske hjælpemiddel på området, den canadiske psykolog Robert Hare's *Psychopathy Check List* (PCL-R), har heller ikke skiftet navn.⁴

³ Videnskabsteoretikere betegner undertiden dette som en udvikling fra en "idiografisk" til en "nomotetisk" faglighed.

⁴ Robert D. Hare, *The Hare Psychopathy Checklist, Revised (PCL-R) 2nd Edition: Technical Manual*. Ontario (Canada) 2003: Multi-Health Systems [intet ISBN].

PCL-R opremser i alt 20 kendetegn, som indbyrdes er relativt forskellige. (I al fald hvis man ser bort fra, at de i det lange løb kan give andre mennesker ubehageligheder.) Instrumentet er indrettet sådan, at hvert symptom kan tildeles værdier fra 0 til 2. Alle mennesker vil have en del af de træk, der forekommer på PCL-R, så en score på f.eks. 4 eller 8 er ganske uproblematisk. Diagnosen psykopati kræver en samlet score på 30 eller derover, mens en score på 20 eller mere udløser betegnelsen “psykopatiske træk.” Den valgte cut-off score på 30 medfører, at ca. 1% af en normalbefolkning vil kunne tildeles denne diagnose. (Jeg vil nedenfor omtale denne operationelle definition som “PCL-R psykopati.”)

PCL-R’s vigtigste bidrag er efter min opfattelse, at den statistiske analyse af de empiriske resultater, der indvundet gennem dens praktiske brug, har gjort det muligt at se hvilke af de 20 symptomer, der er tilbøjelige til at optræde samtidigt — og især hvilke, der altid udgør en del af grundlaget, når diagnosen stilles (og dette vel at mærke sker efter de retningslinjer, som Hare har udformet). En oversigt over resultatet af denne statistiske analyse kan ses i figur 1: 18 af de 20 symptomer kan inddeles i to faktorer, der hver især atter kan opdeles i to facetter. (En faktor er udtryk for en høj grad af korrelation mellem de “items,” den består af, og en facet for en særligt høj grad.)

I sin seneste bog gør Hare opmærksom på, at psykopati tilsyneladende forekommer i fire forskellige varianter — men at facet 2 (kaldet “affektive symptomer”) altid er til stede.⁵ Denne facet består af fire kendetegn, som (anført med deres oprindelige numre) er:

- (6) Fravær af skyldfølelse eller anger
- (7) “Flade” følelser
- (8) Ufølsomhed / Fravær af empati
- (16) Ikke-accept af ansvar for egne handlinger.⁶

Da disse fire symptomer altså tilsyneladende udgør et “sine qua non,” kan de måske bidrage til at indkredse en mulig indre og psykologisk “kerne” — og samtidig udskille kendetegn, der muligvis mere er udtryk for flertallets (eller pæne middelklasse-professionelles) “bias” overfor personer med en anden social baggrund.

Lad mig imidlertid, før jeg går videre, straks kommentere et problem med (8): For sammenligner man psykopati med et helt andet fænomen, nemlig *Asperger’s syndrom*, er der noget, der falder i øjnene: Mennesker med Aspergers har ofte meget vanskeligt ved f.eks. at aflæse andre menneskers følelser ud fra deres ansigtsudtryk eller tonefald, og de kan også have meget svært ved at regne ud, hvad andre tænker eller føler — især hvis dette ikke er rationelt eller fornuftigt. (“No theory of mind” er en hyppigt anvendt betegnelse for dette kendetegn.)

Derimod er de bundhæderlige. De ved simpelthen ikke, hvordan man bærer sig ad med at bedrage andre. Hvis en person med Aspergers syndrom lover at opbevare en million kroner og levere den tilbage på et bestemt sted på en bestemt dato, vil han holde sit løfte. Og hvis den person, hvem han har lovet denne tjeneste, ikke møder op, vil han blive forvirret.

Psykopater har slet ikke denne vanskelighed. De er stort set lige så gode til at “læse” andre mennesker som resten af befolkningen.⁷ Man kan bare ikke være sikker på, at de anvender denne evne på en måde, som i det lange løb er til gavn for de mennesker, de “læser.”

Er det rimeligt at betegne dette som fravær af empati? Selv ville jeg foretrække at sige, at psykopater mangler samvittighed, men ikke empati (mens det med Asperger-folk er omvendt). Men eksemplet viser først og fremmest, at vi i dagligdagen anvender ordene på en måde, som ikke er tilstrækkeligt præcis, hvis vi vil forstå et fænomen som psykopati.

⁵ Paul Babiak & Robert D. Hare, *Snakes in Suits: When Psychopaths Go to Work*. New York 2006: HarperCollins (ISBN 0-06-083772-1), p. 185f.

⁶ Det kan måske umiddelbart være vanskeligt at skelne mellem (6) og (16) — men forskellen er, at (6) består i fraværet af en følelse, mens (16) i højere grad er kognitiv. Selv gætter jeg på, at (16) er et resultat af (6).

⁷ Blair, Mitchell & Blair 2005, p. 55.

HARE har energisk kritiseret det udvandede sociologiske DSM-begreb. Ikke desto mindre er også hans egen definition fortsat ret snævert knyttet til kriminalitet — og efter min opfattelse for snævert. Da Hare samlede sine 20 kendetegn, arbejdede han nemlig med mennesker, der var idømt lange fængselsstraffe for mord eller vold. Havde han fra starten tillige beskæftiget sig med personer, der beklædte topstillinger i de private og offentlige sektorer (sådan som han i de senere år har gjort), var listen måske kommet til at se anderledes ud. Tre af PCL-R symptomerne lyder som følger:

- (18) Ungdomskriminalitet
- (19) Tilbagekaldt(e) prøveløsladelse(r)
- (20) Alsidig kriminalitet

Hare understreger, at disse sociologiske kendetegn kun er medtaget som ydre manifestationer af en dynamik, der i sit væsen er psykologisk. Dette er naturligvis helt legitimt. Men det ændrer ikke ved, at inddragelsen af netop disse kendetegn (og udelukkelsen af andre) kan medføre en under-diagnosticering ift. bestemte samfundsklasser (og måske også en over-diagnosticering ift. andre).⁸

En del professionelle, der (som undertegnede) arbejder med organisations-psykologi, mener nemlig, at vi ikke helt sjældent møder mennesker, der kun undtagelsesvist kommer i kontakt med kriminalforsorg eller psykiatri, men som det efter vores opfattelse ikke desto mindre kunne være legitimt at betegne som “psykopater.” Dette tillader vi os at mene, fordi disse (oftest ikke-kriminelle) personer bl.a. altid har mindst to af de tre kendetegn, som ICD-10 diagnosen kræver, nemlig f.eks.:

- “En manglende evne til at opleve skyld, eller til at profitere af negative erfaringer, især straf,”
- “en markant tilbøjelighed til at give andre skylden, eller til at fremkomme med plausible forklaringer på den adfærd, som har bragt personen i konflikt med samfundet,” eller
- “en kølig ligegyldighed over for andres følelser”

— kort sagt træk, der minder meget om PCL-R’s facet 2.

De samme mennesker “mangler” imidlertid ofte størsteparten af de øvrige symptomer på Hare’s liste (f.eks. de tre ovennævnte 18, 19 & 20).

Denne kendsgerning kan man naturligvis vælge at fortolke sådan, at “ægte” psykopater er kendetegnet ved f.eks. (I) at have en IQ, der ikke er så høj, (II) at komme fra lavere samfundsklasser, (III) altid at begå kriminalitet, osv. — mens en række personer, der f.eks. beklæder høje poster i den offentlige og private sektor (eller som er kendt fra underholdnings-industrien) så blot “har nogle psykopatiske træk” (uden dog at være “rigtige psykopater”).

Men der foreligger også den mulighed, at både de officielle diagnoser og PCL-R er baseret på et inadækvat “sample,” og derfor i for høj grad afspejler sociale bi-omstændigheder — snarere end en psykologisk kerne-mekanisme, der måske findes i alle samfundslag.

Til erstatning for de kendetegn, der “mangler,” har de personer, jeg støder på i mit nuværende arbejde, nemlig oftest andre spektakulære egenskaber, der bare ikke er medtaget på PCL-R. Jeg kunne f.eks. foreslå følgende:

- Har i forbindelse med ansættelse i nyt job i kraft af sit “dynamiske væsen” flere gange indledningsvist givet anledning til en helt usædvanlig grad af entusiasme hos omgivelserne — der derpå gradvist er blevet afløst af alvorlig splittelse, desillusionering, ubehag eller væmmelse
- eller dette citat (fra en roman af W. Sommerset Maugham):
- “De fleste af os har det sådan, at vi bærer nag til dem, vi har båret os sjofelt ad overfor, men den slags småting rørte ikke NN, som altid havde hjertet på det rette sted. Han kunne behandle en mand rigtig lumpent uden bagefter at nære den ringeste uvilje imod ham.”⁹

En sådan adfærd er nemlig overordentlig karakteristisk for de “pæne” psykopater, der her er tale om.

⁸ Hare er psykopatiforskningens fyrtårn, og jeg understreger, at denne artikel ikke er polemisk vendt imod ham eller hans indsats (som jeg har afgrundsdyb respekt for). Derimod ville jeg være glad, hvis den kunne være en beskedent anledning til at føre hans arbejde videre.

⁹ W. Sommerset Maugham, *Honning og malurt* (1930). Oversat af M. van Rheden. Gyldendal 1964, p. 13f.

I FORLÆNGELSE af ovennævnte erfaring er hensigten med denne artikel at foreslå, at vi endnu engang overvejer tre sammenhængende spørgsmål:

- a. Om årsagen til psykopati bør søges i fraværet af en enkelt, central “kvalitativ” psykologisk mekanisme (som ellers er til stede hos de fleste mennesker) — eller om der blot er tale om en ekstrem kvantitativ variant af et normalt personligheds-træk,
- b. om en del af de kendetegn, der optræder i de officielle diagnostiske systemer (og på PCL-R), set i forhold til en sådan mekanisme (eller ekstrem variant) er “accidentale,” og
- c. om årsagen til eventuelle fejl på ovenstående to områder i givet fald må søges i en såkaldt “biased sampling,” dvs. i det forhold, at vores nuværende officielle definitioner og lister over kendetegn er baseret på undersøgelser af ikke-repræsentative udsnit af den samlede population af psykopater.

En kvalificeret drøftelse af, om denne formodning holder stik, forudsætter imidlertid et kendskab til dels nogle af menneskeartens psykologiske egenskaber i bred almindelighed, dels nogle af begrænsningerne i de forsknings- og undersøgelses-metoder, vi er henvist til at benytte, når vi vil vurdere samme. Jeg indleder derfor med et resumé af disse:

På nogle områder er alle mennesker fuldkommen ens (med mindre noget er gået galt). På andre er vi meget forskellige.

Nogle af disse forskelle er sociale og tillærte, og udtryk for den menneskelige histories forankring eller “nedslag” i subjektet. Religiøse eller politiske erfaringer og overbevisninger kan være hårdnakkede og belagt med stærke følelser, men de er ikke medfødte. Vi bruger ofte ordet “identitet” om sådanne aspekter af vores indbyrdes forskellighed, der er forankret i vores evne til at lære — og kan måske gætte på, at miljøets indflydelse her er stigende med alderen (selv om vi mig bekendt ikke har sikre undersøgelser, der bekræfter dette).

Andre forskelle er imidlertid mindre tilgængelige for omgivelsernes og erfaringens modifikation. Inden for psykologien gælder det især de to områder, som vi kalder for henholdsvis intelligens (eller mentale evner) og personlighed (eller bedre: temperament). Tilsammen benævnes disse to områder traditionelt differential-psykologi.

For begge disse områder er det karakteristisk, at jo ældre vi bliver, des mere sætter vores genetiske arv sig igennem, og des mindre bliver miljøets indflydelse. (I al fald hvis man beregner disse vha. den metode, som kaldes heritabilitets-estimer.)

Studier af identitetsdannelse og erfaring beskæftiger sig typisk med tidsperioder af mellem 50 og 5.000 års varighed, mens forståelsen af overvejende medfødte temperaments- og intelligens-egenskaber er nødt til at inddrage hele det moderne menneskes historie som art (dvs. ca. 200.000 år).

Den mest omfattende statistiske analyse (publiceret i 1993 af John B. Carroll) var i stand til at skelne mellem op til 68 evner (eller “intelligenser”), der kan have forskellige styrke fra person til person. Men den bekræftede også endnu engang, hvad psykologer har vidst siden 1904, nemlig at alle disse evner er positivt korreleret (dvs. tilbøjelige til at følges ad i op- eller nedadgående retning). De 68 evner kan ordnes i 10 grupper, inden for hvilke denne korrelation er særlig høj. Men da de alle er positivt korreleret, kan vi tillige uddrage en generel intelligens-faktor, *g*.

Vi har meget gode grunde til at tro, at denne faktor ikke kun er et statistisk fænomen, men at der faktisk findes evner, der ikke er snævert knyttet til et bestemt domæne (som f.eks. musik eller matematik), men som kan anvendes på ethvert område. Det er formentlig netop disse almene evner, som adskiller os fra vores fætre og kusiner, de store aber, og som er forklaringen på vores succes som art.

Siden trediverne har der derfor været enighed om, at det ikke giver mening at skændes om hvor vidt intelligens består af en lang række forskellige evner eller kun en enkelt evne — der er nemlig tale om et både-og. (I fagkredse er denne enighed kendt som “Spearman-Thurstone kompromis’et.”)

Hvor *g* således sammenfatter en positiv korrelation i et stort statistisk materiale, er en individuel intelligens-kvotient (IQ) blot et simpelt gennemsnit af værdierne på et mere eller mindre tilfældigt udvalg af forskellige prøver (der så hver især igen måler flere faktorer i forskellige blandings-forhold). Man vil derfor altid kunne diskutere, om udvalget af prøver er retfærdigt, og om de enkelte del-

resultater bør tælle med samme vægt. (Teoretisk set kunne der være tale om et gennemsnit af de ovennævnte 68 faktorer, men dem har vi slet ikke instrumenter til at foretage særskilte målinger af.) Hvis IQ er højt korreleret med g , kan den ikke desto anvendes som en meningsfuld substitut — og dette er da også det, der gøres i praksis: Psykologer siger ofte “IQ,” men mener i reglen g . Forskellen er, at g ikke kan beskyldes for at være et forsøg på at sammenfatte en række kvalitativt forskellige skalaer i et enkelt tal, da den er så at sige “født” én-dimensionel. (På samme måde som f.eks. omsætningen af energi i et givet samfund, der kan opgøres i joule — uanset de forskellige energiers form.)

Antallet af ikke-differentierede evner er formentlig endnu større. Men det er vanskeligt at opgøre, fordi det her er sværere at sige, hvor den ene evne holder op og den anden begynder.

De fleste målinger indenfor samfundsvidenskab og psykologi anvender kunstige måleenheder i form af såkaldte “points” (i modsætning til ægte måleenheder som f.eks. millisekunder). Dette har to konsekvenser: (1) Vi kan ikke aflæse den objektive fordeling af vores måleresultater. Tværtimod må den forsker, som udformer måleinstrumentet, vælge fordelingen på forhånd. Vi har derfor ikke nogen sikker metode, hvormed vi kan afgøre, om en given fordeling afspejler en kollektiv egenskab ved den målte population, eller blot en egenskab ved selve måleinstrumentet. (2) Af samme grund har sådanne instrumenter formentlig vanskeligt ved at indfange kvalitative forskelle af den slags, der svarer til “fase-overgange” i fysikken (f.eks. vands tilstandsformer: frosset, flydende, damp). Sådanne overgange burde ideelt set fremtræde som noget, der lignede normalfordelings-kurver, som står på hovedet — men det er vanskeligt at konstruere prøver, som giver en sådan fordeling. De fænomener, vi forsøger at måle, vil derfor formentlig altid fremtræde som kontinuerlige, også selv om der i virkeligheden måske er tale om diskontinuerte enten/eller tilstande.

Vi har imidlertid andre og særdeles gode grunde (nemlig genetiske og matematiske) til at tro, at både evner og personlighedstræk faktisk er normalfordelte i en normal befolkning. (Dvs. det store flertal befinder sig på midten af de skalaer (faktorer), som vi har kunnet identificere, og kun ganske få befinder sig ved samme skalaers poler — hvor der til gengæld er stor afstand mellem deres positioner). Og svarene på spørgsmål om kontinuitet versus diskontinuitet må på lignende måde søges uden for selve måleresultaterne.

På personligheds-området er der i disse år noget, der ligner enighed, om, at størsteparten af den overvejende medfødte del af vores indbyrdes forskelligheder kan sammenfattes i 5 gruppe-faktorer (der hver især kan opløses i ca. 6 facetter, dersom vi ønsker et mere nuanceret billede). Korrelationen mellem facetterne i en gruppefaktor er pr. definition positiv, men de 5 er indbyrdes uafhængige. Derfor kan statistikerne ikke uddrage en g -faktor på personligheds-området.¹⁰

På det individuelle niveau kunne man i princippet vælge alligevel at udregne et gennemsnit af afvigelserne fra de 5 normalfordelingers toppunkt, og dermed opnå et måltal, der var et alment index for “særhed.” Men vi gør det ikke i praksis, vel primært fordi de 5 faktorer som sagt slet ikke er korreleret. Derfor hører man aldrig om “personligheds-kvotienten.”

En oversigt over de 5 faktorer i denne konsensus-model kan ses i figur 2. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at faktorernes sproglige betegnelser er temmelig upræcise. Dette skyldes, at de netop er statistiske produkter. Det er derfor vanskeligt at finde dækkende navne for dem i dagligsproget, brugen af et enkelt ord som betegnelse bliver næsten uvægerligt misvisende. (Af samme grund foretrækker fagfolk i reglen blot at benævne faktorerne ved deres numre.)

DEN mest sandsynlige forklaring på, at der er positiv samvarians på evne-området, men ikke på personligheds-området, må søges i evolutionen, dvs. i vores tilblivelses-historiske som art — eller mere præcist i forskelle og ligheder mellem de mange selektions-mekanismer, vi under henregner til

¹⁰ Dette har i al fald været god latin indtil i år (2008), hvor en canadisk maverick-psykolog har offentliggjort en undersøgelse, som tyder på noget andet. Se J. Philippe Rushton, Trudy Ann Bons & Yoon-Mi Hur, “The genetics and evolution of a general factor of personality.” *Journal of Research in Personality*, vol. 42 (2008). Artiklen kan downloades fra adressen: http://psychology.uwo.ca/faculty/rushton_pubs.htm.

kategorien “naturlig udvælgelse.” (De to andre selektions-mekanismer er hhv. den seksuelle ditto, og den såkaldte “naturlige drift,” dvs. bestemte under-populationers isolation fra deres artsfæller.)

Vi må nemlig forestille os, at de naturlige og sociale situationer, som har virket selekterende på de egenskaber, vi under et betegner som personlighed (eller temperament), ikke har haft et objektivt fælles præg, der har kunnet overvindes ved hjælp af former for adfærd (i bred forstand, dvs. forstået som oplevelse + mental bearbejdning + handling), der har haft et tilsvarende fælles præg eller indhold.

Med andre ord har begge de former for adfærd, der udgør de to poler på hver af de 5 skaler, vi betegner som personligheds-træk, formentlig hver især givet en øget chance for overlevelse i bestemte situationer, og en formindsket chance i andre. (F.eks. er der nogle situationer, hvor det er liv-reddene at være frygtssom, men andre situationer, hvor overlevelsen er større, hvis man netop er frygtløs.) På personligheds-området kan toppunktet på normalfordelingskurven derfor siges at repræsentere det, der i en tilpas lang forudgående periode har vist sig optimalt — mens kurvens yderpunkter er manifestationer af den genetiske variation, der skal sikre vores mulighed for som art at tilpasse os ændrede vilkår. Men ingen af de vanskeligheder, som har kunnet overvindes vha. en adfærd, der kan lokaliseres langs med en af disse fem dimensioner,

Omvendt har de situationer, der i menneskeartens historie har virket selekterende på de egenskaber, vi under et betegner som evner eller intelligens, formentlig alle netop haft et objektivt fælles præg i form af vanskeligheder, som de samme “almene” evner har kunnet bidrage til at overvinde. Derfor er det også i dag svært at forestille sig omstændigheder, hvor sandsynligheden for overlevelse ligefrem forringes af, at et individ ligger højt på en af de 68 kendte evne-skalaer.

Når spredningen i både de enkelte evner og i *g*-faktoren alligevel har den størrelse, den har (og vi kan som nævnt ikke opgøre den eksakt), kan dette i stedet afspejle, at der generelt kræves mere for at overleve i nogle miljøer end i andre. (Afstanden mellem skalaernes laveste værdi og normalfordelingens toppunkt er vel det sted, hvor karakteren “bestået” må lokaliseres — givet den solidaritet, der er en del af vores medfødte udrustning som art.)

HVIS vi vil forstå et usædvanligt psykisk “tilstandsbillede” (som f.eks. psykopati) kan vi som nævnt bl.a. søge dets årsager — som vi da kan lede efter to forskellige steder:

1. Der kan være tale om en eller flere kerne-mekanismer, der kvalitativ er anderledes, og som f.eks. “producerer” genuin psykisk forstyrrelse. Hvor en sådan er til stede, vil den producerede tilstand ofte have et særpræg, der gør det naturligt at opfatte den som en kategori, også selv om denne kan være mere eller mindre udpræget. (Et eksempel på en sådan mekanisme kunne være de “celledrab,” der fører til Alzheimers demens: Denne kan være mere eller mindre progredieret, men vi kan alligevel skelne den fra andre.)

Det er imidlertid vigtigt at understrege, at en sådan kvalitativ forskel ikke nødvendigvis er sygelig i traditionel forstand (dvs. medfører lidelse for sin bærer og forringer den langsigtede chance for overlevelse). Der kan tværtimod være tale om mekanismer, som giver nogle individer en komparativ fordel frem for deres artsfæller, vel at mærke fordi samme art er social. (Dette uddybes nedenfor.)

2. Eller der kan være tale om fænomener, der teknisk set blot udgør yderpunkterne på de skalaer, som differential-psykologien anvender til at beskrive den normale varians i befolkningen.

Set fra et evolutionært synspunkt udgør disse fænomener som sagt blot ekstreme eksempler på den mulighed for variation, som opbevares i vores gener. Men dersom sådanne egenskaber under de aktuelle specifikke betingelser (men altså ikke alle kendte eller tænkelige betingelser) faktisk medfører vanskeligheder, kan vi måske ikke desto mindre alligevel tillade os at optage dem på vores diagnostiske lister. Vi kommer imidlertid ikke uden om den vanskelighed, at da afvigelsen fra det normale her alene er kvantitativ, så vil den “cut off score,” som vi i praksis anvender for alligevel at etablere en slags kategori, altid være mere eller mindre arbitrær, og dermed kritisabel.

Hensigten med denne artikel er at argumentere for, at psykopati kan forstås som forårsaget af et gruppe 1 fænomen.

Ved alle usædvanlige tilstande (og/eller lidelser) kan vi imidlertid desuden skelne mellem:

3. Et stort flertal af fænomener eller mekanismer, der er uberørte af denne (eller disse) kernemekanisme(r) og/eller ekstremer. (F.eks. erindrer jeg ikke at have iagttaget eksempler på, at skizofreni har påvirket evnen til rumlig analyse (som er differentieret) eller evnen til umiddelbar tre-dimensionel perception (som ikke er det) — og ser man nøjere til, har skizofrene patienter formentlig også altid bevaret meget af deres præ-morbide personlighed.)
4. Et antal fænomener (stort eller lille), der påvirkes (forstyrres) af kerne-mekanismen (eller ekstremer), og som derfor udgør en del af det samlede “tilstandsbillede.”

På nuværende tidspunkt er vi kun i gunstige tilfælde i stand til at beskrive mekanismer fra ovennævnte 4 grupper både fænomenologisk — dvs. sådan som de umiddelbart opleves, dels indefra (af deres bærere), dels udefra (af iagttagere) — og neurologisk og genetisk (samt etablere en korrespondance mellem disse to beskrivelser).

EN definition er et forsøg på at finde frem til et begreb (og en formulering), der på en gang er udtømmende (sådan at foreteelser, vi med rimelighed kunne betegne som “X,” altid er omfattet af den), og entydig (så den ikke kan anvendes om alt mulig andet, der faktisk ikke er “X”).

Ved en del usædvanlige tilstande er årsagerne enten endnu ukendte — eller latente, dvs. ikke tilgængelige for umiddelbar iagttagelse eller måling. Det diagnostiske begreb kan da kun baseres på kendetegn fra gruppe 4. Dette skaber typisk den vanskelighed, at de samme fænomener også kunne være tegn på flere forskellige hypotetiske kerne-mekanismer (eller ekstremer). I praksis “løses” dette problem ofte ved, at det diagnostiske hjælpemiddel først opremser en række mulige kendetegn, og som kriterium for diagnosen derpå angiver et antal, der skal være til stede. Men det er indlysende, at vi med en sådan fremgangsmåde let kommer til at forveksle “Wesen” med “Erscheinung.”

Identifikationen af evt. kernemekanismer er vanskeligst, hvor den samlede mængde af gruppe 4 fænomener er meget stor, sådan som det er tilfældet ved skizofreni (hvor næsten ethvert kendt symptom kan være en del af den samlede lidelse).

Sagen kompliceres af, at der er principielt intet til hinder for, at en definition af en usædvanlig (eller sygelig) tilstand kunne bero på tilstedeværelsen af f.eks. *både* en kernemekanisme (gruppe 1) — eller af en ekstrem position på en eller flere skalaer for normal varians (gruppe 2) — og et fuldkommen u-afficeret, normalt træk (gruppe 3) — forudsat at vi kan begrunde dette på anden måde (som f.eks. ved at først disse to i forening skaber dysfunktionalitet og forringet overlevelse).

Et absurd og urealistisk eksempel på en sådan kombination ville vi få, dersom vi f.eks. vedtog, at diagnosen skizofreni fordrede en IQ på mindst 120 (hvilket helt sikkert ikke er tilfældet).

Jeg for mit vedkommende tør imidlertid ikke udelukke at vi, sådan som vi i lang tid har defineret den usædvanlige tilstand, som vi normalt betegner som “psykopati,” faktisk gør brug af netop denne type kriterie-kombination: Dvs. at vores nuværende officielle definition altså ikke kun omfatter en række gruppe 4 kendetegn (dvs. psykologiske fænomener, der “forstyrres” af en kerne-mekanisme), men også en hel del gruppe 3 kendetegn (dvs. fænomener, som i virkeligheden er fuldkommen normale — også selv om de måske ikke er socialt eller kulturelt “sympatiske”).

Hvis vi vil undersøge dette problem, er det imidlertid nødvendigt, at vi hele tiden holder os en anden hermeneutisk cirkel for øje: For at finde ud af, om et givet fænomen skal henregnes til henholdsvis gruppe 1, 2, 3 eller 4, må vi nemlig nødvendigvis undersøge (dvs. tale med) en stor og repræsentativ gruppe mennesker, der er bærere af den usædvanlige tilstand, der er tale om.

Formålet med at kontakte denne gruppe personer er altså at finde frem til et sæt præcise kriterier (kendetegn, årsager, handlemuligheder). Men vi kan kun finde og udvælge disse personer, hvis vi har en foreløbig forestilling om, hvordan samme kriterier ser ud.

Sådanne problemer er almindelige i al forskning. (Jvf. det klassiske logiske dilemma: Er “kategorien af alle kategorier” et element i sig selv?) Men vi er nødt til at finde praktiske måder at løse dem på. Mislykkes dette, taler vi som sagt om “biased sampling.” En sådan fejl kan både medføre, at det bliver vanskeligere at skelne en kerne-mekanisme fra gruppe 4 fænomenerne — og at vi i praksis over-diagnosticerer den pågældende tilstand ift. visse grupper og under-diagnosticerer den ift. andre.

Inden for området skizofreni regner vi med, at risikoen for en sådan inadækvat “sampling” er lille, fordi vi tror, at de fleste skizofrene før eller siden kommer i kontakt med det psykiatriske system.

Psykopati-diagnosen er stort set udelukkende baseret på undersøgelser af to populationer: Nemlig først og fremmest personer, som er idømt lange fængselsstraffe, samt (i mindre grad) personer, der har været i kontakt med det psykiatriske system. Hvis disse mennesker enten tilsammen udgør alle de personer, som faktisk er psykopater, eller et repræsentativt udsnit af denne gruppe, kan den forskning, der er baseret på disse to populationer, naturligvis ikke være skævtrukken af nogen “biased sampling.” Men kan vi være sikre på det?

Hvis en stor del af den “virkelige” gruppe i realiteten aldrig kommer i berøring med hverken kriminalforsorg eller sygehuse, kan den officielle definition på en gang være for bred og for snæver: Den kan da nemlig dels omfatte symptomer, som i højere grad afspejler sociologiske karakteristika ved fængsels- og hospitals-populationer end genuine psykologiske (eller psykiatriske) symptomer — dels måske mangle andre kendetegn, som måske kun er til stede i den del af den samlede gruppe, der aldrig kommer i kontakt med hverken fængsler eller psykiatri.

FORSYNER man en gruppe eksperter i personligheds-psykologi (dvs. i ikke-patologiske personlighedsforskelle) med en beskrivelse af de 20 symptomer på Hare’s liste, diverse cases mv., ledsaget af en opfordring til at forsøge at “oversætte” dette materiale til fem faktor modellen, peger de i enighed på faktor 4 — dvs. på den, som har fået navnet “venlighed.” PCL-R psykopater ligger lavt på denne skala.¹¹ (Selv ville jeg foretrække om navngive denne dimension som en, der rækker fra det hensynsløse i den ene ende til det hensynsfulde i den anden, hvilket næppe er kontroversielt).

Hvis dette er rigtigt, kunne “årsagen” til psykopati altså slet og ret være, at der nu engang altid må være nogle mennesker, der befinder sig ved den ene pol af en kontinuert dimension, der i øvrigt blot beskriver den normale varians, når befolkningen som helhed er normal-fordelt langs med denne — altså det samme som det, jeg her har kaldt en gruppe 2 mekanisme. Forklaringen på psykopati vil i så fald være den samme som forklaringen på, at denne personligheds-dimension overhovedet eksisterer.

PCL-R psykopater kan i så fald under et betegnes som personer, der er hensynsløse. Heraf følger, at dersom det så undertiden alligevel virker, som om nogle psykopater faktisk forsøger at være hensynsfulde, så kan dette enten være udtryk for, at de (med frivillige midler) forsøger at sejle op imod deres egen naturlige (ufrivillige) tilbøjelighed, eller for at de forsøger at bedrage andre, ved at gøre gode miner til slet spil. I begge tilfælde vil mange mene, at hensynet ikke er genuint.

Denne opfattelse er konsistent med, at normale personer, der ligger lavt på faktor 4, i manualen til en kendt fem-faktor test bl.a. beskrives som:

- “Kyniske og skeptiske og går ud fra, at andre kan være uærlige eller ‘farlige’”
- “Villige til at manipulere gennem smiger, list eller vildledning”
- “Selvcentrerede og tilbageholdende med at involvere sig i andres problemer”
- “Aggressive, foretrækker konkurrence frem for samarbejde og tøver ikke med at udtrykke vrede, når det er nødvendigt”
- “Opfatter sig selv som overlegne og kan virke selvglade eller arrogante på andre”
- “Mindre påvirkelige af appeller til medlidenhedsfølelse”¹²

Eftersom psykopati mand og mand imellem ofte opfattes som mere eller mindre lig med fravær af samvittighed (jvf. titlen på Hare’s bedst kendte bog *Without Conscience*¹³), kan det i forbifarten måske overraske, at PCL-R psykopater ifølge samme eksperters mening ikke nødvendigvis scorer

¹¹ Miller, Lynam, Widiger & Leukefeld 2001, citeret af D. R. Lynam 2005, p. 339f.

¹² Paul T. Costa & Robert R. McCrae, *NEO PI-R Manual*. København 2004: Dansk Psykologisk Forlag [intet ISBN], p. 26.

¹³ Robert J. Hare, *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. New York 1993: Simon & Schuster (ISBN 0-671-73261-7).

lavt på dimension 5, der officielt kaldes for “samvittighedsfuldhed.” Forklaringen beror imidlertid på den vanskelighed med at finde dækkende navne for statistiske faktorer i dagligsproget, som jeg omtalte ovenfor. (Efter min mening ville “viljestyrke” være et bedre navn for faktor 5 — og der er næppe nogen, der ville være uenige i, at psykopater udmærket kan påtrykke andre deres vilje.)

Der kan ikke være tvivl om, at ovennævnte beskrivelser af seks kendetegn, der alle befinder sig ved den ene pol af en af normal-psykologiens fem personligheds-skalaer, er konsistente med Hare’s operationelle definition: Personer, der ligger lavt på faktor 4 er jævnt hen asociale og usympatiske — og det er PCL-R psykopaten også.

Ovenstående ræsonnement er som sagt konsistent, og nemt at forstå. Spørgsmålet er bare, om det også er korrekt? Problemet er, at dette overbevisende sammenfald stadig ikke forhindrer den mulige fejlfortolkning, der kunne være en følge af inadækvat sampling. Faktisk er risikoen for en sådan cirkelslutning temmelig nærliggende: Det er nemlig svært at forestille sig andet end at personer, der scorer lavt på faktor 4, altid må have en øget risiko for at komme i fængsel — uanset om vi har andre grunde til at betegne dem som psykopater eller ej: De seks ovennævnte træk må under alle omstændigheder forekomme iøjenfaldene (spektakulære) — og selv vil jeg mene, at en lav score på faktor 4 svarer ret nøje til DSM-IV-TR definitionen på “anti-social personality disorder.”

Min tvivl skyldes, at de erfaringer, jeg har gjort under dels 18 års arbejde som erhvervs-psykolog, dels 8 år i psykiatrien, ikke udelukker, at de enkelte individer i den gruppe, jeg under et mener med føje at kunne betegne som psykopater, måske er lokaliseret meget forskellige steder langs faktor 4: Nogle er farlige, kan finde på at slå andre mennesker ihjel, partere dem osv. Men andre er ikke alene glade (hvilket beror på faktor 2), men i perioder også ret vennelige og hjælpsomme — omend måske på måder, der har et eget særpræg.

SØGER man i stedet en mulig årsag i en specifik, kvalitativ mekanisme (dvs. i det, jeg her har kaldt et gruppe 1 fænomen), kan man tage udgangspunkt i de forsøg, der i forvejen findes i litteraturen, på at sammenfatte Hare’s 20 symptomer i et kortere udsagn.

Blair, Mitchell & Blair (2005) gør to forskellige forsøg herpå. De fremhæver indledningsvist, at psykopater synes kendetegnet ved en høj grad af “instrumentel” aggression (i modsætning til “reaktiv” ditto).¹⁴ Oversat til dansk betyder dette, at psykopater er tilbøjelige til at behandle andre mennesker som midler, der kan hjælpe dem til at nå egne mål (men utilbøjelige til at behandle andre, som disse var “mål i sig selv,” dvs. har samme ret som psykopaten). Dette svarer fuldkommen til en lav score på faktor 4, og dermed til PCL-R kriterierne.

Senere når samme forfattere imidlertid frem til, at en sandsynlig forklaring på psykopati kunne være en manglende evne til “passive avoidance learning.”¹⁵ Oversat betyder dette, at psykopater generelt har svært ved at lære at undgå at gentage de dumheder, de allerede en gang har begået. Dette forekommer mig tættere på en gruppe 1 mekanisme. Men dels passer denne anden sammenfatning efter min opfattelse ikke helt med den første, dels ville jeg selv foretrække blot at sige, at psykopater generelt “mangler hævninger” — eller at de, sagt på godt dansk, “ikke har skam i livet.”

Forestiller man sig, at mangel på hævning udgør kerne-mekanismen hos en række personer, der i øvrigt er lige så forskellige indbyrdes, som resten af befolkningen — dvs. præget af den samme varians i intelligens og personlighed, som vi i øvrigt kender fra differential-psykologien — når man efter min vurdering frem til et psykopati-begreb, der ikke kun er dækkende for den del af den samlede gruppe, der enten kommer i fængsel eller bliver indlagt på psykiatriske hospitals-afdelinger, men også har plads til erhvervs-psykologiens erfaringer.

Men hvad vil det sige, at en person “mangler hævninger?” Mit eget bud er, at sådanne hævninger slet og ret består i det ubehag, som de fleste af os føler, hvis vi f.eks. lyver groft — eller foretager os andet umoralsk: Jeg bruger her kun løgnen som et muligt eksempel.

¹⁴ Blair, Mitchell & Blair 2005, p. 12f.

¹⁵ Blair, Mitchell & Blair 2005, p. 51f.

Dette ubehag kan tydeligt ses på video-optagelser af forsøgspersoner, der er blevet bedt om at lyve som led i et psykologisk eksperiment: De ved, at de kun lyver til et kamera, og at de ikke skader andre herved. De lyver kun i videnskabens tjeneste. Alligevel bliver de flakkende i blikket, gør et lille kast med hovedet, elign.

Disse reaktioner er ufrivillige og automatiske, og derfor vanskelige at undertrykke med frivillige midler. Og de har to væsentlige konsekvenser:

For det første lægger de en dæmper på vores lyst til f.eks. at lyve (eller foretage os andre umoraliske ting). Det er måske overdrevet at sammenligne dette indre ubehag med et elektrisk stød, men virkningen er nogenlunde den samme. Den ufrivillige reaktion udgør dermed en vigtig del af beslutningsgrundlaget for de valg, vi træffer ved hjælp af det, vi kalder vores frie vilje.

For det andet er det disse ufrivillige reaktioner, der røber os overfor andre, hvis vi lyver, og som vækker deres mistanke. Det er derfor, vi f.eks. siger: "Se mig nu ind i øjnene!", hvis vi mistænker en anden for ikke at have rent mel i posen. Vi ved nemlig fra os selv, hvor svært det er at fastholde øjenkontakten, hvis vi lyver.

Det indre ubehag og den ydre mistanke vil da i reglen forstærke hinanden gensidigt, og altså trække i samme retning — mod dydens smalle sti.

Af samme grund er denne ubehagsfølelse en, vi ofte forsøger at udløse hos vores børn, hvis de gør noget, vi ikke bryder os om — idet vi regner med, at virkningen heraf vil være blivende. ("Det kan du ikke være bekendt!")

Hos nogle mennesker synes denne mekanisme imidlertid at være fraværende. Disse personer er tilsyneladende ikke i stand til at føle ubehag, hvis de f.eks. lyver (eller foretager sig andre ting, der er moralsk forkastelige).

Tværtimod vil fraværet af ubehag måske i stedet give plads for glæde, lyst eller velbehag — hvilket jo uvægerligt må give disse personer den indre oplevelse, at det, de gør, nok alligevel er det rigtige (selv om både omgivelserne og forstanden måske siger noget andet).

Hvis de vil, kan de derfor lyve på en mere kæk og frejdig måde end de fleste af os. Og da de ikke føler et ubehag, som kunne røbe dem, vækker de ikke mistanke, men får måske tværtimod deres indre oplevelse bekræftet af andre menneskers reaktioner: For hvis løgneren er tiltalende, bli'r disse andre jo også glade (eller i det mindste imponerede).

Af samme grund opnår sådanne menneskers forældre ikke samme vedvarende effekt som andre fædre og mødre, når de forsøger at appellere til skamfølelse eller flovhed.

Frygt er næppe det bedste ord, som hverdagssproget kan tilbyde for den følelse, der her glimrer ved sit fravær. For hvis jeg et øjeblik atter må have lov at bygge på egne iagttagelser, vil jeg hælde til at mene, at psykopater (som resten af befolkningen) formentlig er nogenlunde normalfordelt på en skala, der rækker fra det frygtløse til det frygtsomme. Hvis det er rigtigt, vil mange derfor også kunne lære at undgå situationer, som kan udløse frygt.¹⁶

Derimod har psykopater som sagt for mig at se svært ved at føle skam — og dermed også svært ved at lære at undgå de situationer, som hos de fleste andre ville udløse netop denne tilstand. Skam er nemlig (i modsætning til frygt) en udpræget *social* følelse, der primært regulerer vores forhold til andre (snarere end til f.eks. naturlige farer). En følelse, vi kun har, fordi vi er sociale dyr. Er vi klatret for højt op i et træ, kan vi være bange for at falde ned. Men hvis andre fortæller os, at det var ualmindelig dumt gjort (eller vi selv får den tanke, at sådan vil de nok mene), bliver vi flove og føler skam.

Begge følelser findes efter alt at dømme også hos andre pattedyr: De fleste hunde-ejere vil ret let kunne se forskel på en hund, der er angst, og en hund, der skammer sig (fordi dens flokfører "skammer den ud").

Følgende formulering er snørklet, men det snørklede er et forsøg på at være præcis: Psykopati er en ufrivillig lidelse, der manifesterer sig som et fravær af en central og ligeledes ufrivillige form for

¹⁶ Jeg ser her bort fra den skelnen mellem angst og frygt, som ikke kun findes hos Søren Kirkegaard, men som i forbedret form også er genopdukket i moderne neuropsykologi. Jvf. Jaak Panksepp, *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford 1998: OUP (ISBN 0-19-517805-X), pp. 52-55.

(overvejende indre) mikro-adfærd — hvilket i sin tur påvirker bestemte former for frivillig og iagttagelig makro-adfærd.

Fraværet af hæmmende skam bevirker dels, at indre impulser kommer stærkere til udtryk hos psykopater end hos andre, dels at disse impulser skifter hurtigere. Nogle psykopater kan f.eks. gå fra det højtidelige til det platte på få sekunder. Andre er omsorgsfulde det ene øjeblik, men hen-synsløse det næste. (Det er dog her vigtigt at skelne mellem psykopati på den ene side, og menne-sker med en såkaldte borderline personlighed på den anden. Sidstnævnte plages også af alt for stærke følelser, men mangler ikke skamfølelse.)

UANSET om psykopati skyldes fraværet af en kvalitativ mekanisme, eller den blot består i en kvantitativ ekstrem variant af et normalt personlighedstræk, forstår man ikke fænomenet, med mindre man gør sig klart, at et menneske med denne egenskab ikke undlader at “spørge sin samvittighed til råds” — men tværtimod så at sige netop forgæves søger råd hos en indre, psykologisk instans, som ikke er til stede.

Der er altså tale om en mangel på evne, ikke en mangel på vilje. Det er derfor meningsløst at bebrejde mennesker, der lider af psykopati, at de har denne besynderlighed lidelse — eftersom den lige så lidt er selvforskyldt som f.eks. Alzheimers demens. Psykopati er en ufrivillig egenskab, på hvis tilstedeværelse dens bærer ingen indflydelse har.

Af samme grund er psykopater i realiteten kun i meget begrænset omfang i stand til at handle anderledes, end de gør. I forhold til det mindretal af psykopater, som kommer i konflikt med loven og bliver idømt lange fængselsstraffe, som kommer i konflikt med loven og bliver idømt lange fængselsstraffe, har vi derfor her et betragteligt etisk problem. Dette har lovgivere og fagfolk imidlertid indtil videre valgt at ignorere.

Men hvorfor er nogle mennesker indrettet sådan? Man kan søge forklaringen på flere “niveauer,” f.eks. det neurologiske. Det arbejdes der ihærdigt på i disse år, men projektet er endnu ikke lykkedes. En neurologisk forklaring udelukker imidlertid ikke en evolutionær ditto — tværtimod skulle de to helst kunne forenes.

I det lange løb er antallet af bedrag en funktion af samspillet mellem to ting: Bedragerens dygtighed og de bedrageri-truedes mistænksomhed. Og i dette kombinerede system giver det en komparativ fordel at være psykopat, så længe hyppigheden af dette træk netop ikke er større end f.eks. 1%.

Lad mig illustrere dette med en analogi: En gøg lægger sine æg i andre fugles reder, som derved narres til at udruge gøgens æg og fodre dens unger. Dette giver gøgen en komparativ fordel.

Hvis alle fugle gjorde det samme, ville fordele og ulempe tendere mod atter at fordeles jævnt — og så ville det ikke være nødvendigt særlige med “forholdsregler,” for alle fugle ville både bedrage og blive bedraget.

Hvis derimod blot 25% af alle fugle lagde deres æg i andre fugles reder, så ville de fugle, der var i stand til at udvikle en mekanisme, hvormed de kunne opdage “gøge”-æggene, og i stedet skubbe disse ud af reden, opnå en komparativ mod-fordel. Hvis først denne evne opstod, må vi derfor tro, at den ret hurtigt ville brede sig. (Selv om “hurtigt” her betyder noget der, målt med et menneskeliv, går temmelig langsomt.)

Tilsvarende: Hvis 25% (i stedet for 1%) af befolkningen pludselig blev forvandlet til lystløgnere og/eller psykopater, ville de øvrige 75% være nødt til at øve sig i at blive meget mere mistænksomme og forsigtige. Men så længe problemet ikke er mere udbredt, er øget mistænksomhed en dårlig forretning.

På trods af, at jeg skal forestille at være professionel, og har beskæftiget mig med dette emne i mere end 20 år, er jeg selv blevet snydt adskillige gange, og vil uden tvivl blive det igen i fremtiden. Men alternativet er, at jeg skulle udvikle en mistænksomhed, som jeg ville have svært ved at leve med.

HVIS man ikke desto mindre faktisk gerne vil være mere mistænksom, hvad kan man da gøre?

Ved en personlig samtale er det bedste efter min erfaring at lede efter tilstedeværelsen af genuine moralske konflikter, som har udløst (og stadig udløser) skam og ubehag hos den person, man interviewer.

Vigtigere er det imidlertid at gøre sig klart, at det traditionelle interview (eller en kortvarig observation) næppe udgør det bedste diagnostiske grundlag. Tværtimod er det formentlig overordentlig usikkert, og dermed i realiteten uegnet.

Faktisk er den foragtede "fjern-diagnostik," baseret på oplysninger fra mange forskellige kilder, i dette tilfælde nok den mest pålidelige metode. F.eks. har jeg ret gode grunde til at antage, at søhelten Peder Tordenskjold (1690-1720) var psykopat. Dette kan jeg kun mene, fordi hans gøren og laden er vel beskrevet. Men jeg har af gode grunde aldrig truffet ham.

Og har man så konstateret tilstedeværelsen af psykopati, hvad kan man da stille op?

Det eneste, der for alvor virker, er mands-opdækning. Mennesker, der lider af psykopati, har behov for en vedvarende ydre autoritativ støtte, stort set hver gang de skal træffe en beslutning. Og denne indsats kan ikke afsluttes. Vi taler om kompensation, ikke om uddannelse eller terapi.

De fleste virksomheder og enkelt-personer, som jeg kommer i kontakt med i kraft af mit arbejde, foretrækker imidlertid at skille sig af med de mennesker, der lider af psykopati. (Ofte efter først at have været begejstrede for deres dynamik og entusiasme.)

Nuvel, dette løser selvfølgelig i en vis forstand den enkeltes problem. Men det løser ikke samfundets. For hvor skal alle de mennesker være? Vi taler om ca. 50.000 personer (alene i et lille land som Danmark).

Et første skridt kunne være at ændre på det paradoks, at mens man frit kan skille sig af med en leder eller medarbejder, der lider af psykopati, så må man ikke kaldet fænomenet ved rette navn. (Praksis viser nemlig, at man i så fald risikerer en dom for injurier.)

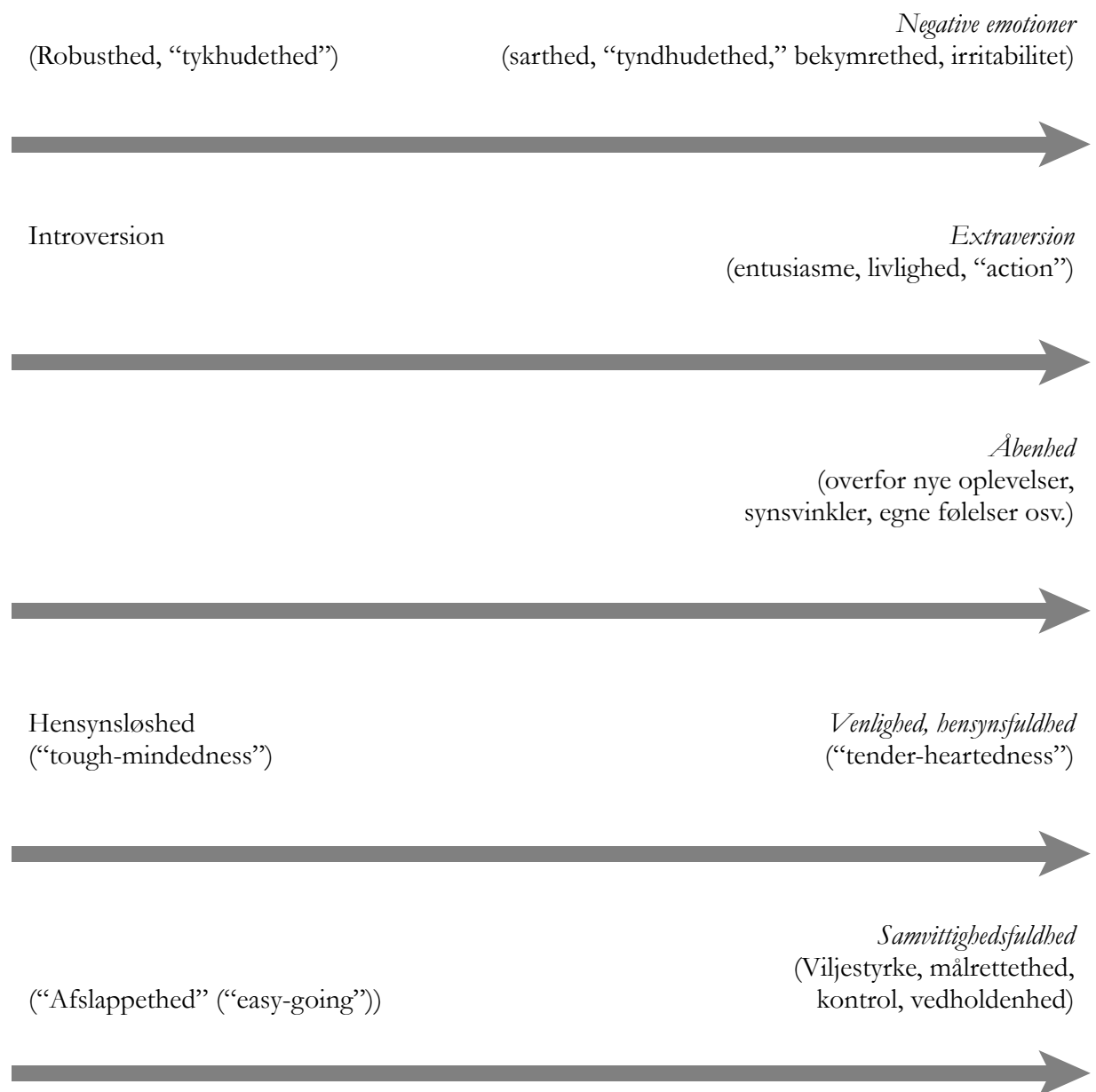
Men jeg har i mange år spidset øren, hver gang jeg har hørt ordet "psykopat" blive brugt mod og imellem (m/k). Og i modsætning til, hvad man ofte hævder, har jeg kun yderst sjældent hørt det anvendt som skældsord. I mere end 9 ud af 10 tilfælde bliver glosen nok udtalt med et eftertryk, der signalerer ubehag. Men den bruges sjældent uden grund. Spørger man, viser de afgørende kendetegn sig at være til stede.

Det bedste ville formentlig være, om vi kunne enes om følgende handel: Psykopater har ikke bare lige så megen ret til at være her som alle vi andre. De har også ret til at være sådan, som de nu engang er (eftersom de ikke kan andet). Udstødningen bør høre op.

Men vi andre må til gengæld have lov til at kalde en spade for en spade, og til at iagttage de forholdsregler, hvormed vi kan begrænse de unoder, som mennesker med dette træk ellers nemt roder sig selv (og os andre) ud i.

Faktor 1: Interpersonelle/affektive kendetegn (<i>"Aggressiv narcissisme"</i>)	Faktor 2: Social afvigelse
FACET 1: INTERPERSONELLE SYMPTOMER:	FACET 3: LIVSSTIL:
(1) 'Glat,' overfladisk charme	(3) Stimations-behov / Tilbøjelighed til kedsomhed
(2) Grandios selv-overvurdering	(9) Parasitær livsstil
(4) Patologisk løgnagtighed	(13) Fravær af realistiske langsigtede mål
(5) Manipulation, bedrageriskhed	(14) Impulsivitet
FACET 2: AFFEKTIVE SYMPTOMER:	(15) Uansvarlighed
(6) Fravær af skyldfølelse eller anger	FACET 4: ANTISOCIALE SYMPTOMER:
(7) 'Flade' følelser	(10) Dårlig selvkontrol / adfærds-kontrol
(8) Ufølsomhed / Fravær af empati	(12) Tidlige adfærdsproblemer (= i barndommen)
(16) Ikke-accept af ansvar for egne handlinger	(18) Ungdomskriminalitet
	(19) Tilbagekaldt(e) prøveløsladelse(r)
	(20) Alsidig kriminalitet

Figur 1: Faktorer og facetter i PCL-R. De to kendetegn eller symptomer, der ikke indgår, er: (11) Sexuel promiskuitet og (17) mange kortvarige ægteskaber/kæresteforhold.

Figur 2: Fem-faktor modellen.